

legtöbb országzászlót 1945 után lerombolták, illetve lebontották, egyeseket a „*kor szellemének, elvárásainak*” megfelelően alakították. Az 1990-as, de főleg a 2000-es éveket követően avatott új, illetve helyreállított és újraavatott országzászlók a magyar nemzet összetartozásának szimbólumaivá váltak.

A negyedik fejezetben a könyv szerzője ismerteti a tokaji országzászló történetét. Az ország városainak többségét megelőzve Tokaj már 1934-ben országzászlóval büszkélkedhetett. Egyedisége és látványossága abban mutatkozik meg, hogy nem szokványos módon, sík területen helyezték el. A közel 70 méter magas hegyoldal lefaragása után a háttérteret színes kőkockák felhasználásával készített térkép alkotta, alatta építették fel az árbócnak helyet adó bástyát. Az országzászlók közül a legismertebbek és a leglátogatottabbak közé tartozott. Az avatóünnepség szónoka Urmánczy Nándor volt. 1945 után a kisebb-nagyobb rombolásokat követően (bástya elbontása) az emlékmű megmaradása a helyszínnek köszönhető, bontás esetén ugyanis a hegyoldal leomlott volna.

Az ötödik fejezetben bőséges irodalomjegyzéket találunk, amely külön csoportosítja a tanulmányokat, az összefoglaló műveket, forráskiadványokat, időszaki kiadványokat, iskolai értesítőket és levéltári forrásokat.

A hatodik fejezet fekete-fehér, illetve színes korabeli fényképeket, levelezőlap-felvételeket tartalmaz. Itt láthatjuk annak a díszes serlegnek felvételét is, mellyel a Tokaji Országzászló Emlékművet 2016-ban a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Értékdíjjal* ismerték el.

Az utolsó, hetedik fejezetben ismerhetjük meg a Tokaji Országzászló Emlékmű helyreállításának munkálatait. Az emlékmű az 1950-es évektől egyre inkább elhanyagolt állapotba került. Köveinek egy részét széthordták és a növényzet is elburjánzott. A vasból alkotott térplasztikát 2012-ben áthe-

lyezték a belváros egyik épületének tűzfalára, így 2013. április 12-én elkezdődhetett az emlékmű helyreállítása. A könyv megemlékezik a tervezőről, a kivitelezést vezetőről és a felújításban résztvevő személyekről.

A kötet végén 25 (!) oldalon keresztül tanulmányozhatjuk az 1928. augusztus 20.–1938. október 30. között felavatott 319 országzászló jegyzékét. A kimutatás az avatás időrendi sorrendjében jelöli a települést, a k. e. e. (közigazgatásilag egyelőre egyesített) vármegyét, végül az Erekyés Országzászló Nagybizottság képviselőjének nevét, aki részt vett az avatóünnepségen. Az összeállítás a rendelkezésre álló forrásokból történt, mivel az Erekyés Országzászló Nagybizottságának hivatalos nyilvántartása nem ismert, valószínű hogy nem is maradt fenn.

Kocsis Lajos könyve hiánypótló mű, hiszen eddig nem jelent meg összefoglaló, tudományos igényességgel készült tanulmány az országzászló-mozgalomról, illetve a Tokaji Országzászló Emlékműről. Történetüket a szerző monografikus gondossággal dolgozta fel. Az irodalomjegyzék és a lábjegyzetek bőséges dokumentumokat ajánlanak mindazoknak, akik még behatóbban szeretnének foglalkozni a mozgalom történelmi előzményeivel és Tokaj szinte egyetlen huszadik századból megmaradt ikonikus emlékével.

(Kocsis Lajos: „A magyar fájdalom és a magyar vágyakozás szimbólumai”. Országzászlók a trianoni Magyarországon (1928–1938). Tokaji Országzászló Egyesület–Pap Miklós Népfőiskola, Tokaj, 2020. 178 oldal)

Várhelyi Gyula

A TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK TRIANON-SZÁMA

A *Történeti Földrajzi Közlemények* nyolcadik évfolyamának összevont 1–2. száma a korábban megjelent kötetektől eltérően – a Trianon századik évfordulójához kapcsolódó megemlékezés okán – „mindössze” egy

konferenciára fókuszálva, az ott elhangzott előadások alapján megírt tanulmányokat jeleníti meg. E konferencia ilyen módon is joggal emelhető ki a korábbiak közül, mind tartalmát, mind aktualitását tekintve. A Magyar Tudományos Akadémia X. (Földtudományi) Osztálya által 2020. március 3-án megrendezett V. Földrajztudományi Nap témája ugyanis a trianoni békediktátum aláíratásának századik évfordulójához kapcsolódott.

A Trianon 100: a békediktátum földrajzi megközelítésben címmel rendezett konferencián az előadók azokat az összefüggéseket és kapcsolatrendszereket emelték ki, amelyek Trianonhoz vezettek. Alapvetően geográfiai aspektusból elemezték és értelmezték a tényeket és a hazai, illetve nemzetközi előzményeket és következményeket, mind természetföldrajzi, mind társadalmi-gazdasági, politikai és térszerkezeti vonatkozásokat tekintve. Az elhangzott előadásokból tizenegy tanulmány készült el, amelyeket a *Történeti Földrajzi Közlemények* e számában olvashatnak az érdeklődők. Nem véletlen, hogy a *Történeti Földrajzi Közlemények* kitüntetett szerepet kapott, mindezt az előadók tudományos kutatásai, ill. a konferencia témája predesztinálta.

A *Történeti Földrajzi Közlemények* nyolcadik évfolyamának 1–2. összevont száma 160 oldal terjedelmű, amely Dövényi Zoltán professzor előszavával és bevezető gondolataival kezdődik. E sorokban felhívja a figyelmet és rávilágít arra: száz évvel Trianon után sem mondhatjuk azt, hogy mindent tudunk a békediktátumhoz kapcsolódó események vonatkozásairól, mindazok ellenére, hogy számtalan tanulmány született már e témában és sokan emiatt talán úgy is vélhetik, hogy ez már „*lerágott csont*”. Dövényi professzor is úgy látja, hogy egyrészt még mindig kerülhetnek elő eddig nem ismert források, melyekre leginkább a levéltárakban lehet rábukkanni, másrészt új szempontok alapján is lehet elemezni az ismert adatokat. Ami azonban – véle-

ménye szerint – különösen fontos, hogy minél több olyan történeti földrajzi munka szülessen, melynek regionális kerete a Kárpát-medence.

Szerencsére ilyen irányú kutatások napjainkban is folynak – a *Történeti Földrajzi Közlemények* ennek immár közel egy évtizede publicisztikai keretét is adja és a Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete, ezen belül Frisnyák professzor több évtizedes tudományoskonferencia-szervező tevékenysége is ezt tekinti egyik legfontosabb prioritásának –, s ebben az irányban kell továbbhaladni, hogy minél inkább megismerjük hazánkat, a Kárpát-medencét. Ezekből a különböző nézőpontokból egy kis ízelítőt kaphatunk a *Történeti Földrajzi Közlemények* jelen számában.

A kötet első tanulmányát Hajdú Zoltán professzor neve fémjelzi: *Az Osztrák–Magyar Monarchia, a Magyar Királyság felosztásának elképzelései az I. világháború előtt és alatt (A térkép veszélyes fegyver)* címmel. Széles körű és átfogó elemzésében kifejti, hogy az imperializmus időszakában (különösen 1890–1920 között) a globális, kontinentális politikai-területi megosztottság (gyarmati és állambeli) kérdései és érdekei kerültek előtérbe. Ezek a folyamatok elsősorban Európát, és különösen az Osztrák–Magyar Monarchiát érintették. A nagyhatalmak érdekei alapján, illetve a nemzetiségek belső törekvéseinek, a területi felosztási elképzelések formálódásának változásait elemzi. Kiemeli, hogy a központi hatalmak veresége a Monarchia végét jelentette. Felhívja a figyelmet, hogy nemcsak a Monarchia, hanem a Magyar Királyság is elszenvedte ezt a vereséget, amelynek az ismert súlyos következményei lettek.

A második tanulmányt Nagy Miklós Mihálytól olvashatjuk, aki *A trianoni béke helye Európa politikai térszerkezetének fejlődésében* címmel foglalta össze gondolatait, kiemelve, hogy az I. világháborút követő békeszerződések értékelésekor napjaink-

ban is Közép- és Kelet-Európa területi és politikai földrajzi változásai kapják a legnagyobb figyelmet. A magyar történelem szakértői között hagyomány, hogy felméri azokat a területi veszteségeket, amelyeket Magyarország e megállapodások következményeként elszenvedett. Hangsúlyozza azonban, hogy a békeszerződések aláírása óta eltelt egy évszázad, s itt az ideje, hogy a trianoni békediktátum által megkövetelt földrajzi változásokat tágabb térségi összefüggésben vizsgáljuk meg. A szerző hangsúlyozza, hogy a trianoni békediktátumban szereplő magyar határok újradefiniálása az I. világháború földrajzi folyamatainak jelentős átértékelését is maga után vonja. Megállapítja, hogy a területi változások illeszkednek Közép-Európa átrendeződéséhez. Ennek a folyamatnak a legjelentősebb eleme az Osztrák–Magyar Birodalom területének felosztása volt, amely földrajzi szempontból – a későbbi társadalmi és politikai fejleményekre tekintettel – a trianoni békediktátum feltételein túlmutató következményekkel járt. A Magyar Királyság legnagyobb földrajzi/geopolitikai vesztesége az Osztrák–Magyar Birodalom megszűnése volt. A birodalmi térbeli környezetből Magyarország átkerült Közép-Európa geopolitikailag is szétaprózódott országainak zónájába.

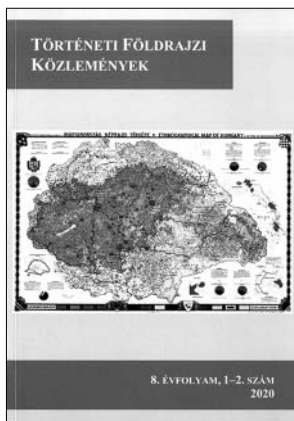
A kötet harmadik tanulmánya a Csülög Gábor és Horváth Gergely szerzőpáros munkája. A *geopolitikai elvek Ausztria és Magyarország területi feldarabolása mögött* című dolgozatukban kiemelik, hogy a XIX. század második felében a szerb és román államoktól eltekintve Közép- és Kelet-Európa társadalmi-gazdasági folyamatait három birodalom (Török, Orosz, Habsburg) dominanciája határozta meg. 1867-től ez utóbbi dualista állammá vált, amelynek nyelvi és etnikai sokszínűsége közismert volt. Az etnikai csoportok, amelyek eltérő politikai keretek között éltek, politikai integritásuk és egységes nemzetállami céljaik elérését tervezték az európai nagyhatalmi politi-

kához való csatlakozással. A vágyakozásuk megerősítését segítette, hogy az ezt támogató geopolitikai alapelvek egyre inkább előtérbe kerültek. Többek között az ismert szlogenek „*egy nemzetállam szükségessége*”, „*a történelmi szuverenitás helyreállítása*” és „*működőképes államterület létrehozása*” segítségével. Ezen állítások egyre nagyobb szerepet játszottak a politikai nyilvánosságban, különösen a sajtó és a tudományos közvélemény, valamint a különféle politikai körökben, illetve a századforduló után a kisebb államok és a nagyhatalmak hivatalos politikájában is. Az I. világháború után a többnemzetiségű dualista állam gyorsan felbomlott, részben politikai ultimátumok és nemzetgyűlések nyilatkozatai, részben a katonai megszállás által. A kialakult helyzetet a „*békeszerződések*” tartalmazzák, ám az e szerződések által alkotott határokat nem igazították a korábban hangoztatott minimális alapelvekhez sem. A szerződések valóban megvalósították a „*nyertesek*” vágyait területi igényeik kielégítésére, a napjainkig is ható következményekkel azonban nem számoltak.

A következő tanulmányban Bányászni Kristóf Andrea *a magyar geográfusok szerepéről és munkásságáról* írt a *Békeelőkészítő Bizottságban*. A magyar földrajztudomány meghatározó szereplői 1918. év nyarán már felismerték, hogy nemzetünk önrendelkezési jogának sérülésekor milyen súlyú fenyegetettség veszélyezteti országunkat. Az első világháború lezárultával gróf Teleki Pál jelentős szervezőtevékenységbe kezdett nemzeti érdekeink védelmében, melynek okán sikerült meggyőzni az akkori teljes magyar politikai vezetést a Békeelőkészítő Iroda felállításának szükségességéről. Ennek tevékenységébe bekapcsolódtak az ország vezető geográfusai, néprajzosai és társadalomtudósai. Az elkészült anyagok, mind a magyarok, mind a külföldiek szemében eddig sohasem látott részletességben tárták fel Magyarország nemzetiségi viszonyait érintő kérdéseket. A geopoliti-

kai döntések, a történelmi Magyarország országrészeinek sorsát eldöntő megállapodások a háború lezárása előtt megszülettek. A padovai fegyverszünet után csak a finomítások, pontosítások következtek, amelyeket, sajnos, a vesztes országok nélkül hajtottak végre. Az így kialakított határok nem lehettek igazságosak és reálisak, hiszen a győztesek érdekeinek gátlástalan érvényesülését eredményezték. Ilyen körülmények között nem a magyar politikusokon és geográfusokon múltott, hogy az általuk készített térképek eredeti elsődleges céljaikat, illetve a béketárgyalások befolyásolását nem töltötték, nem tölthették be. E térképeknek azonban még így is volt eredményük, egyes térképek politikai földrajzi, kartográfiatörténeti és módszertani fogalommá váltak. A statisztikai adatok korrekt, módszertanilag új, tudományos feldolgozásával modern tudományos iskolát is teremtettek. Az már más kérdés, hogy ezzel akarva-akaratlanul a trianoni békediktátum aláírása utáni évek revíziós törekvéseit alátámasztó tudományos munkák egyik alapvető háttérdocumentumai is lettek. A geográfusok közül többen országos ismeretségre tettek szert, néhányan pedig a Külügyminisztérium munkatársai lettek. Tény, hogy a magyar geográfia két világháború közötti virágzásának alapjait e geográfusok békeelőkészítő tevékenysége alapozta meg.

A következő tanulmányban (*A trianoni országhatárok kitűzése 1921–1925*) Suba János azokról a gyakorlati feladatokról nyújtott információkat, amelyek az egyes határszakaszok terepen történő konkrét kitűzésekor felmerültek. Azon bizottságok működése, amelyek feladata a határ meghatározása volt, két csoportra osztható. Az egyik a „határolás” volt, amely azt jelen-

ti, hogy a békeszerződésben leírt politikai határt meg kell határozni és a helyszínen kellett dolgozni. A másik a „körülhatárolás” volt, amely tisztán technikai folyamatként határozta meg a határt. A térképen megjelölt pontokat valós pontokkal kellett megjelölni a helyszínen, különféle határjelekkel. A határhossz-megállapítás a határmegállapító bizottságok részletes határleírásai és a nagyméretarányú határtérképei alapján történt. A határleírások a határkövek közti távolságokat cm-re pontosan megadják. Ezután meg lehetett mérni a határvonalat, ami valójában azt jelenti, hogy a határvonalat és annak környékét egy adott sávban feltérképezték.

A bizottságok tevékenysége és mozgatása csak a keskeny sávra terjedt ki a trianoni határvonal mindkét oldalán, ami azt mutatta, hogy csak helyi előkészítésre készültek. A határvonalakat szakaszokra osztották a beállítási, mérési és pénzügyi terhek megosztása érdekében: a cseh határvonalat 27 szakaszra osztották, római számokkal jelölve; a magyar–román határ 11 szakaszra, a jugoszláv 6 szakaszra és az osztrák 3 szakaszra, mind az ABC nagybetűkkel jelölve. A határvonal meghatározására a legtöbb szakaszban csak lassan és több periódusban került sor, mivel a bizottság minden vitás kérdés után szavazott. Ennek ellenére 1922 végére elkészültek a munkával, néhány kisebb rész kivételével. A határjegyzőkönyvek aláírása után a bizottságok feloszlottak. A szerző jól érzékelteti, hogy az esetek többségében a magyar javaslatokat leszavazták, így a korrektség nehezen volt biztosítható, s értelmetlen megosztások sorával találkozunk. Külön fejezetben tárgyalja a hármashatár-pontokat, amelyek mindegyike az eredeti javaslattól eltérő helyre került!

Kiss Tímea, Fehérvári István, Nagy Judit és Sipos György közös tanulmánya (*A határ-státusz hatása a Maros mederfejlődésére*) a Maros folyó határszakaszának példáján keresztül természetföldrajzi vetületet adja mindannak, ami az épített környezettel és a magyarsággal történt Trianonban. A folyó Trianon óta 22,7 km hosszú szakaszon országhatár Magyarország és Románia között. A Maros esetében megállapítható, hogy a trianoni határ ténylegesen befolyásolta a mederben és az ártéren zajló folyóvízi folyamatokat. A trianoni békediktátum értelmében a határszakaszban további folyószabályozási műszaki munkálatokat nem engedélyeztek. A tanulmány jól érzékelteti, hogy a határszakasz és a Kiszombor és a torkolat közötti szakasz fejlődése az elmúlt száz évben drasztikusan eltért egymástól. Mindezt jól bizonyítja a két szakasz csatornafejlesztésének és felszínborítottságának összehasonlítása. A határszakasz további közvetlen emberi hatás nélkül alakult át, gyakorlatilag antropogén hatás alig érte az elmúlt 100 évben, melynek eredményeként a folyó elfajult, zátonyok és szigetek jelentek meg a túlszélesített szakaszokban. A Magyarországon maradt szakaszt azonban tovább szabályozták sokkal keskenyebb, lényegesen kevesebb homokpaddal, zátonnyal és szigettel. Az alsó, hazai szakasz mutatja azt, hogy hogyan nézne ki a Maros síksági szakasza, ha a sarkantyúk építése hosszabb szakaszon megvalósul: a meder formailag elszegényedett volna, de talán hajózhatósága fenntartható lett volna. Napjainkban, bár a határszakasz nagyszerű vízitúra-útvonal, de motorcsónakkal sem lehet közlekedni a sekély, zátonyos szakaszok miatt. Amíg a határszakaszon az ártéri talajtakaró csaknem ugyanaz maradt, mint a XIX. század végén volt, addig a magyar árterület erdősített és invazív fajok terjedtek el, melynek eredményeként a növényzet érdekessége négyszeresére nőtt. A hidrológiai modell eredményei azt mutatják, hogy a nagyobb érdekesség a magasabb árvízcsúcsértékek, a

csatornán belüli nagyobb áramlási sebesség és az alacsonyabb túlcserélődés áramlási sebességért felelős. A szerzők javasolják, hogy a jövőben a határ menti és a nem határ menti szakaszok összehasonlítása legyen egy közös tárgyalási alap a Maros árvízkezelésének jobb megértése, valamint a fenntartható folyami kiképzési tervek kidolgozása érdekében. Azt gondolják, hogy ezen elvek ismeretében, a folyóvízi folyamatok összehasonlításával a magyar vízgazdálkodás is hasznos információkhoz jutna, amelyeket fel tudna használni a fenntartható vízgazdálkodás megtervezésekor, illetve az árvízi kockázat mérsékléséhez.

A Kincses Áron és Tóth Géza szerzőpáros dolgozatában (*Magyarország térszerkezetének vizsgálata a trianoni békediktátum tükrében*) mintegy 150 éves idősíkon elemzik Magyarország térszerkezetét, ideértve a trianoni békediktátum hatásait is. Nem csak 1920 és napjaink között vizsgálják meg mindezt, hanem egy korábbi időponttól (1870) kezdődően, hogy bemutassák: vajon a békemegállapodás jelentősen új térségi folyamatokat generált-e? Vagy a korábban már megfigyelhető folyamatok éltek tovább, esetleg lelassultak vagy felgyorsultak-e Trianonnal mindezek? Kiinduló adatbázisként az 1870-es népszámlálási adatokat használják, a jelenlegi közigazgatási térszerkezettel összehangban. Az értelmezés megkönnyítése érdekében a korábbi rangsorok felhasználása helyett a mai települési és körzeti rangsor szerint elemeznek. A szerzők először a kutatási terület irodalmi előzményeit tárgyalják, és a népesség térbeli szerkezetének folyamatát szemléltetik topológiai térképeken. Ezután a gravitációs módszer alkalmazásával megvizsgálják a térbeli szerkezet jellegzetes alakját és konfigurációját a Trianon előtti Magyarország által érintett ország(részek) területén. A tanulmány utolsó részében megvizsgálják a trianoni békediktátum területi különbségek alakulására gyakorolt hatásait, és összefoglalják az eredményeket. A lokális

csomópontok térszerkezeten belüli sorrendje Trianon óta sokat változott, viszont ha 150 évre tekintünk vissza, akkor a legfontosabb térszerkezeti vonások megegyeznek, igaz, a területi különbségek bizonyos tekintetben eltérő struktúrát mutatnak. A diktátum ellenére egyértelműen igazolható, hogy a Kárpát-medence térszerkezetének megkérdőjelezhetetlen központja továbbra is Budapest. A területi különbségek növekedése 1870 óta folyamatos, s ily módon nem köthető a békediktátumhoz. A II. világháború óta viszont a különbségek növekedésének gyorsulása a jellemző, mely hosszú távon nem kedvező a térszerkezeti viszonyok szempontjából. Mindezek mellett a térszerkezeti viszonyok – a történelmi kataklizmák ellenére – nem sokat változtak, az alapvető konfiguráció hosszú távon stabilnak tekinthető.

Gulyás László tanulmányában (*Adalékok a régiótörténeti kutatásokhoz 9. A trianoni békediktátum következtében a magyar államtól a lengyel államhoz került területek*) részletesen elemzi és adatokkal gazdagon érzékelteti, hogy az érintett települések elcsatolása a Felföldön ugyanolyan térszkizofén helyzeteket eredményeztek, mint a történelmi Magyarország szétdarabolásának más szegmenseiben. Ezzel a döntéssel összesen 589 km² került a Magyar Királyság területéből a lengyel állam keretei közé. A lengyel hadsereg – a lakosság mérsékelt lelkesedése által kísérve – 1920. augusztus 10-én vette birtokba a lengyel államnak ítélt területeket. Árva vármegyében a 0,8% az 121 magyart, illetve Szepes vármegyében az 1,1% az 103 magyar jelentett. Az adatok tükrében világossá válik, hogy a két területért történő vetélkedés gyakorlatilag lengyel-csehszlovák területi konfliktus volt, melyben a magyar állam „csak annyiban” volt érdekelt, hogy szerves része e terület is. Az eseménysort úgy kell értelmeznünk, hogy az egyik eleme az 1918-ban hatalomra került lengyel politikai elit azon törekvésének, hogy valamennyi lengyelek által lakott

területet egy állam kereteibe fogja össze. Az már a történetet külön érdekessége, hogy Szepes vármegye esetében ezen lengyel törekvés jogosságát a népszámlálási adatok egyértelműen alátámasztják, míg Árva vármegye esetében egyértelműen cáfolják.

Kókai Sándor tanulmányában (*A Bánság térszerkezetének feldarabolása a trianoni határok által*) részletesen bemutatja és elemzi, hogy az etnikai-kulturális törésvonalak és gazdasági fejlettségi eltérések ellenére a hely szelleme és a Bánság lakóinak identitássemái sem tudták megakadályozni a Trianonban meghozott anakronisztikus döntést, amely – amint az elmúlt száz év bizonyította – sem a Bánságban élőknek, sem a területén osztozkodó országoknak nem jelenthetett prosperitást eredményező korrekt megoldást. A trianoni békeszerződés által megrajzolt határok a népesség etnikai összetételére ugyanúgy nem voltak tekintettel, mint a természeti tényezőkre, azaz tájegységeket, településrészeket (pl. Gyála, Valkány, Klári stb.) és a vonalas infrastruktúra által biztosított gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokat (pl. a bánsági vasútvonal-hálózatot nem kevesebb, mint tizenkilenc helyen metszette a trianoni határ) vágta szét az utódállamok gyakran egymással is szöges ellentétben álló érdekeinek megfelelően. A Bánság sajátos helyzetbe került, Magyarországnak csak a Marosszög (271 km², 9 település Új-Szegeddel együtt) maradt meg, míg Szerbiához került 9387 km² (193 település) Torontál és Temes vármegye területéből, ill. Krassó-Szörény vármegye két települése 23 km²-nyi területtel. A Bánság közel kétharmadát (66,1% = 18 848 km², 609 település) Románia kapta, mely felosztás ellentétes volt az egyes nagyhatalmak (pl. olaszok, amerikaiak stb.) terveivel, valamint az etnikai-nemzetiségi térszerkezettel és az etnikai-nyelvi viszonyokkal. Mindez napjainkig megoldatlan térszkizofén helyzeteket, dinamikus központok hiányával rendelkező országhatár menti és belső perifériákat, illetve előregedő-elnéptelenedő

etnikai szórványokkal tagolt, halmozottan hátrányos helyzetű mikrorégiókat eredményezett. A társadalmi-gazdasági és politikai változások eredményeként a Bánságban napjainkra a trianoni határ menti területek is homogenizálódtak, így mindössze két-három eltérő kultúra, nyelv és vallás találkozási övezetével degradálódtak, amely mindenképpen visszalépést jelent a XX. század első évtizedeihez képest.

Szalkai Gábor tanulmányában (*Gyimesbükk. A történelmi országhatár revitalizációja*) több síkon elemzi és mutatja be, hogy a kollektív emlékezet térbeli dimenziókhöz kapcsolódó kérdéseit, konfliktusait számos – főleg idegen nyelvű – szakirodalom tárgyalja. A nem létező politikai határ újbóli megjelenése olyan, mint egy „*kísértet a múltból*”, ennek révén kapcsolódik Gyimesbükk és térsége a „*fantomhatárok*” koncepciójához. Az elmúlt években a falu zarándokhely lett, ahova számos magyar turista utazik. Az utóbbi időben a korábbi határvonal ismét fontos szerepet játszik Ghimes-Fáget/Gyimesbükk életében. A falu gazdasági fejlesztési tevékenysége a turizmuson alapul: a régi épületeket felújítják, történelmi emlékműveket építenek és különféle (hagyományos) ünnepeket ünnepelnek. Míg a turizmus a helyi lakosság többsége által is elfogadott, olyan tényező, melyben gazdasági lehetőséget látnak, addig a helyi, csángó kultúra mint az egyik legfőbb értékesítendő árucikk, a múlt elfelejtendő, avitt részeként szerepel a közöség tudatában. A mindennapokban már nem élő helyi kultúra értékesítése során a csángókat mint magyar önazonosságú csoportot kívánják legitimálni, a székelység attribútumait rájuk is átvívve. Mindeközben a nemzetállam (itt Románia) megpróbálja limitálni a kisebbségi csoport politikai és etnospecifikus követeléseit, amelynek lépései a Gyimesbükköt meglátogató turisták számára jórészt láthatatlanok maradnak.

A kötet utolsó szerzője Kincses Boglárka, aki dolgozatában (*A magyar kisebbség és a*

magyar anyanyelvű oktatás helyzete a Vajdaságban Trianontól napjainkig) a magyar kisebbségek és a magyar nyelvű oktatás helyzetére összpontosított a Vajdaságban. A Vajdaság és a területén élő nemzeti kisebbségek, így a vajdasági magyarok sorsa is mindig az aktuálisan fennálló társadalmi-politikai rendszer uralkodó ideológiájának függvényében alakult. A Vajdaság viharos múltjának következtében a területen élők legtöbbször az elvándorlásban és az asszimilációban látták a megoldást. Ennek következtében a vajdasági magyarok létszáma is évtizedek óta csökken. Az elvándorláshoz vezető első lépés lehet a Vajdaságból Magyarországra irányuló tanulmányi célú migráció, amely országhatáron átnyúló jelentős mobilitást eredményez. A kérdőíves kutatásból azt a következtetést vonta le a szerző, hogy a vajdasági magyar diákok azért tanulnak inkább valamelyik magyarországi felsőoktatási intézményben, mert anyanyelvükön tanulhatnak, illetve az európai uniós munkaerőpiacon jobb a jövőbeli karrierépítésük lehetősége. A Vajdaságból Magyarországra irányuló tanulmányi célú migráció veszélyt is magában hordoz, hiszen kutatások bizonyítják, hogy a hazánkban végzett vajdasági magyar diákok többsége nem tér vissza Szerbiába. Ez is hozzájárul a vajdasági magyarság létszámának csökkenéséhez és veszélyezteti a vajdasági magyar nyelvű oktatás fennmaradását. Másrészt viszont egy elkerülhetetlen folyamat, hiszen a szerbiai magyar nyelvű képzés szerkezete hiányos.

A kötet tartalma, a tanulmányok sorrendje és a szerzők egymást jól kiegészítő és alátámasztó gondolatai alapján – visszatekintve és értékelve a korabeli eseményeket – teljesebben és rajzolóbban ki a hazai geográfusok egy részének – elsősorban a történelmi földrajzosoknak – sajátos Trianon-képe.

(Történelmi Földrajzi Közlemények 8. évf. 2020. 1–2. sz. Főszerk.: *Frisnyák Sándor*, szerk.: *Kókai Sándor*. 160 oldal)

Bányászné Kristóf Andrea